

Reprezentări heraldice pe documente de cancelarie din Moldova (sec. XVII—XVIII), păstrate la Arhivele Statului Iași

ELENA COZMA

Evoluția simbolului heraldic al Moldovei, capul de bour, pe sigiliile conservate pînă astăzi a făcut obiectul mai multor studii¹; în ceea ce privește sigiliile boierești și cele ale altor categorii sociale, varietatea și numărul mare al acestora necesită un studiu special. Vom avea, așadar, în vedere numai reprezentările heraldice aflate pe documentele emanate de cancelaria domnească din Moldova.

Se impune de la început precizarea că toate documentele care poartă asemenea reprezentări heraldice concomitent cu o decorație deosebită, de cele mai multe ori florală, rareori chiar iconografică, sînt acte de o importanță deosebită în viața principatului. Ele legiferează o hotărîre fiscală (cum ar fi hrisovul domnului Grigore Ioan Calimachi pentru darea vinului — vinăriciul)² sau acordă privilegiul unor anumite categorii sociale (cum ar fi privilegiile acordate de Constantin Cantemir vv. în 1686 negustorilor din Iași pătubiți de tulburările sociale ale epocii)³.

Există de asemenea cîteva hrisoave domnești foarte frumos împodobite, conservînd totodată însemne heraldice, prin care diferiți domni — Constantin Mihail Cehan Racoviță, la 1756⁴, Grigore Alexandru Ghica, la 1764⁵, sau Constantin Alexandru Ipsilanti, la 1799⁶ — înzestrează și organizează M-rea Sfîntul Spiridon din Iași al cărei rol important în dezvoltarea spitalelor și asistenței sanitare în Moldova este cunoscut.

Reprezentările heraldice de pe aceste documente sînt policrome, predominînd aurul, roșu, albastru și negru, ca și motivele decorative care le înconjoară. În documentul din decembrie 1799, deși decorația florală din chenar și din fronthispiciu este policromă, smalturile scutului sînt redat convențional. Faptul este nobil deoarece el demonstrează atât o bună cunoaștere a legilor heraldicii⁷, cît și faptul că fenomenul heraldic românesc s-a dezvoltat respectînd niște reguli și nu la întîmplare, după buna inspirație a celui care a desenat un blazon. Redarea smalturilor prin simbolurile lor presupune preocupare, un îndelungat exercițiu și existența unei tradiții.

Principală reprezentare heraldică de pe documentele de cancelarie din Moldova în perioada pe care o analizăm este stema oficială a acestui principat, înfățișînd înfilnirea de bour cu stea între coarne însoțită de roză (ulterior soare) și semilună.

¹ v. Henri Sanielevici, *Stema Moldovei și cea a Țării Românești*, București, 1934; Const. Moisil, *Stema României*, București, 1931; N. Berza, *Stema Moldovei în veacul al XVI-lea*, în S.C.I.A., III, 1956, nr. 1—2; E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, Introducere la D.I.R., vol. II, București, 1956; Emil Condurachi, *Blazonul lui Ștefan cel Mare*, în „Hrisovul“, V (1945) p. 146—151; Ștefan Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes regnants (XIVe—XVIIe siècles)*, comunicare prezentată la cel de al XI-lea Congres Internațional al Științelor Genealogice și Heraldice (mai-iunie 1972, Liège).

² Arh. St. Iași, colecția „Documente“, CCCXL/27.

³ Ibidem, CCCXL/24.

⁴ Ibidem, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente nr. 3.

⁵ Ibidem, colecția „Documente“ CCCXL/39.

⁶ Ibidem, Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 12.

⁷ Ibidem.

Explicația alegerii acestui simbol pentru a reprezenta statul de la est de Carpați nu a fost încă găsită. Credem că legenda vânătorii lui Dragoș reprezintă de fapt o încercare de a explica acest simbol perpetuat în sigiliile domnești și nu cauza adoptării lui. Încă în secolul al XIX-lea existau unele teorii conform cărora originea capului de bour este romană, taurul aflându-se între însemnele militare ale unor legiuni⁸.

Ștefan Gorovei, preluând pe Mircea Eliade, atribuie capului de bour sensuri mitice, legate de existența, în timpuri imemorabile, a unor practici rituale sfârșite prin sacrificarea animalului⁹.

Reprezentarea capului de bour din emblema stemelor aflate pe documentele în studiu este identică cu cea de pe sigiliile care le validează¹⁰. Faptul se instituie ca un argument al ideii că includerea elementelor heraldice în frontispiciu nu este întâmplătoare, prin aceasta urmărindu-se sublinierea caracterului fcarte solemn al unor documente legate de personalități deosebite în epocă sau de evenimente menite *ab initio* să rămână în conștiința posterității.

Documentul din 1756 aprilie 20, prin care Constantin Mihail Cehan Racoviță vv. înzestrează m-rea Adormirea Maicii Domnului din Roman, cuprinde, alături de stema Moldovei, pe cea heraldică a Țării Românești, acvila crucială. Tot două avile susțin filactera pe care se află semnătura domnului. Se cunosc și documente emaneate de cancelaria domnească a Țării Românești care au în frontispiciu atât însemnele principatului cât și pe cele ale surorii sale, Moldova¹¹. Stema astfel unită corespunde aproape totdeauna unor realități politice și exprimă existența ideii originii comune a poporului de pe teritoriul carpato-danubiano-pontic.

În Moldova, toate reprezentările heraldice din perioada analizată cuprind, de o parte și de alta a capului de bour, inițialele atestând titulatura restrinsă a domnului, scrise cu aur sau roșu.

Documentele cu reprezentări heraldice emaneate de cancelaria din Moldova în secolele XVII—XVIII nu sînt numeroase. Dintre acestea, ne-am oprit asupra unui număr de 8, pe care le vom prezenta în continuare :

1. 1686 martie 14, Iași. Constantin Cantemir vv. acordă negustorilor din Iași mai multe privilegii, printre care acela de a nu plăti bir decît atunci cînd vor plăți și boierii, deoarece au fost „mult păgubiți din pricina răscoalelor“¹². Documentul este scris pe pergament. Pe verso, desenată în peniță, cu culori frumoase, o icoană a Sfințului Neculai, protectorul negustorilor, cu un chenar cu flori și îngeri. Jos, chenarul este întrerupt de un scut oval. În centru, pe cîmp verde deschis, un braț drept pe jumătate îmbrăcat ținînd un steag al negustorilor trecut printr-o coroană deschisă.

Simbolizează puterea negustorimii care, sub protecția domnului, va duce la înflorirea negoțului dar și a statului.

2. 1756 aprilie 20. Constantin Mihail Cehan Racoviță vv. înzestrează M-rea Adormirea Maicii Domnului din Roman, cu odăjdii, vase de argint, moși și țigani, scutînd-o și de dări¹³. În frontispiciu, înconjurată de un motiv floral, stema unită, redată prin două scuturi accolate. În dextera, pe alb, capul de bour negru umplut cu aur, în senestra, de asemeni în cîmp alb cu negru și umplută cu aur, acvila crucială, conturnată, cu zborul deschis. În ambele scuturi, în poziția superioară, cite un soare de aur. Sus, în dextera capului de bour, ca și în senestra avilei, cu aur, inițialele domnului. Scuturile sînt timbrate de o unică coroană închisă, flancată de însemnele puterii: spada și buzduganul. În partea de jos a suportului într-un cartuș susținut de două avile desenate cu negru, semnătura domnului. Sub semnătură este marcat, printr-un chenar de flori, locul unde urma să se aplice sigiliul, dar acesta este atîrnat, protejat de o capsulă metalică pe capacul căreia se află gravată aceeași reprezentare din frontispiciu

⁸ v. Stema Moldovei în „Icoana lumii“, an I (1840—1841), nr. 12, 23, martie 1841, p. 95—96.

⁹ Ștefan Gorovei, *op. cit.*, p. 265.

¹⁰ Este vorba de capul de bour cu coarnele îndreptate în sus, deosebit de cel cu coarnele aproape unite într-o formă elipsoidală de pe pecetile secolelor XV—XVI.

¹¹ v. documentele reproduse în albumul *Mărturii ale trecutului*, București, 1981, p. 123, 125, 129.

¹² Arh. St. Iași, colecția „Documente“ CCCXL/24.

¹³ *Ibidem*, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 3.

și de pe sigiliu : stema unită. În acest caz stema unită simbolizează și faptul că domnul a stăpinit în Țara Românească într-o perioadă anterioară¹⁴.

3. 1758 martie 10, Iași. Hrisovul lui Scaria Grigorie Ghica vv. prin care întărește lui Ioan Cantacuzino mare agă, pentru serviciile aduse țării și domnilor dinainte¹⁵, stăpînirea moșiei țirgului Baia. Importanța acestui act este probată și de ornamente și de grafia deosebit de frumoasă : cuvinte în aur și roșu, inițiale în aur și motive florale. În frontispiciu, încadrat cu un frumos motiv floral stilizat, se află un scut în formă de inimă, avînd o bordură redată cromatic verde, iar în interior cu perle de aur ; în centrul scutului, pe cîmp alb, capul de bour de aur cu stea de aur între coarne ; de o parte și alta, inițialele amintind titulatura restrînsă a domnului. O coroană închisă flancată de însemnele puterii, spada și sceptrul timbrează scutul. Insemnele puterii sînt așezate în poziție aproape verticală. În partea inferioară a suportului între cele două părți ale monogramei domnești un cartuș susținut de 2 acvile cuprinde semnătura autografă a voievodului. Sub semnătură într-un „oculi“ frumos ornat sigiliul mic, aplicat, cu chinovar. (fig. 1).

4. 1763 octombrie 15, Iași. Hrisovul lui Grigore Ioan Calimachi vv. pentru așezămîntul dajdiei vinăriciului¹⁶. Documentul are un chemar și un frontispiciu alcătuit din motive florale policrome predominant verdele, roșu și aurul. În mijlocul frontispiciului, un scut rotund format din două cercuri concentrice din aur. În centru, pe cîmpul alb, capul de bour natural înconjurat de inițiale corespunzînd titulaturii restrînse a domnului, scrise cu roșu. Scutul este timbrat de o coroană deschisă cu 7 fleuroane flancată de însemnele puterii, spada și buzduganul. Capului de bour îi lipsește steaua dintre coarne, dar ea apare în emblema sigiliului domnesc aplicat cu chinovar la sfîrșitul actului (fig. 2).

5. 1764 noiembrie 20. Grigore Alexandru Ghica vv. scutește de dări mănăstirea Precista din țirgul Roman și mănăstirea Sf. Spiridon din Iași, cărora le face numeroase danii¹⁷. Documentul prezintă un chenar stilizat policrom. În frontispiciu, o carte deschisă susținută de doi îngeri în zbor, împodobită cu frunze stilizate și avînd în centru un scut convențional înconjurat de o bordură spicată și încărcat cu stema Moldovei, capul de bour cu stea în frunte și nu între coarne ca în reprezentările anterioare. Scutul este timbrat de o coroană deschisă dotată cu 7 fleuroane. Inițialele amintind titulatura domnului sînt plasate pe două eșarfe cu marginile perlate, plasate în dreapta și stînga scutului (fig. 3).

6. 1775 decembrie. Hrisovul prin care Grigore Alexandru Ghica vv. dăruiește fiilor săi, Dimitrie și Alexandru, moșia Hotărniceni¹⁸. Documentul, scris pe pergament ca și cele anterioare, are un chenar floral stilizat și un frontispiciu bogat, cu motive florale policrome. Predomină aurul, verdele și roșu. În antet, un scut oval vertical cu cîmp albastru susținut de doi lei rampanți, limbați, ținînd cu labelle superioare o filacteră pe care este reprezentat în cîmp de purpură capul de bour cu stea între coarne. O coroană deschisă formată din cinci fleuroane timbrează scutul avînd dedesubt însemnele puterii : spada și sceptrul, susținute de două brațe dezgolite. Deasupra celor doi lei se află cîte o coroană de aur de aceeași factură. Filactera este înconjurată de inițiale atestînd titulatura restrînsă a domnului scrisă cu aur. În partea inferioară a suportului s-a plasat un cartuș susținut de două acvile realizate cu negru și aur, cuprinzînd semnătura autografă a domnului. Un „oculi“ bogat ornamentat cuprinde sigiliul mijlociu al voievodului amintit (fig. 4).

7. 1799 decembrie 1, Iași. Hrisovul prin care Constantin Alexandru Ipsilanti vv. întărește mănăstirii Sfîntului Spiridon din Iași mai multe moșii¹⁹. În frontispiciu, într-un cartuș susținut de doi lei rampanți, limbați, cu capetele întoarse și încoronați, un scut dreptunghiular tăiat ; partea superioară despicată cuprinde, în dextra, pe cîmp negru soarele de aur figurat ; în senestra, pe cîmp tăiat în bandă verde și argînt, luna pe jumătate golită. În partițiunea inferioară

¹⁴ Este perioada în care turcii acordă constant tronul Țării Românești și Moldovei cîtorva familii fanariote (Racovițești fiind printre ele) schimbînd, după un număr de ani, domnii dintr-un principat în altul.

¹⁵ Arh. St. Iași, colecția „Documente“, CCCXL/68.

¹⁶ Ibidem, CCCXL/27.

¹⁷ Ibidem, CCCXL/39.

¹⁸ Ibidem, CCCXL/114.

de aur, capul de bour natural broșind pe toată suprafața scutului. Steaua dintre coarhe este plasată pe linia despărțitoare a suprafeței scutului. Smalturile cîmpului sînt redatate convențional. Scutul este timbrat de o coroană deschisă. Cromatica folosită simbolizează devotament și corectitudine (argintul), știință și modestie (negru), însușiri care se cer celor ce se ocupă de sănătatea oamenilor, știut fiind faptul că Epitropia Sf. Spiridon este cea care își asumase sarcina organizării spitalelor din Moldova.

În partea inferioară a suportului, o interesantă reprezentare: un „oculi” sub forma unui medalion cu margini dantelate (în stil baroc) cuprinzînd sigiliul mijlociu al domnului. Deasupra acestuia, într-un pavilion prins într-o coroană deschisă, semnătura autografă a domnului. În dreapta și stînga pavilionului, ieșind de sub acesta, panoplii de steaguri desfășurate. (fig. 5).

8. 1757 iunie 24, Iași. Scarlat Gr. Ghica vv. întărește mănăstirii Sf. Spiridon din Iași moșia Tg. Ocna²⁰.

Scris frumos, cerneală neagră și roșie.

În frontispiciu, un motiv floral în peniță, cu cerneală roșie, înconjoară un scut în care este reprezentat capul de bour negru pe cîmp alb²¹. Scutul, deschis în partea superioară, este încărcat de însemnele puterii, spada și sceptrul, și este timbrat de o coroană închisă. La sfîrșitul textului, semnătura autografă a domnului, într-un cartuș susținut de două acvile naturale.

Studierea reprezentărilor heraldice aflate pe documentele de cancelarie din Moldova descrie mai sus ne-a permis cîteva concluzii. Mai întîi, prezența lor demonstrează existența unei specializări a muncii în cancelarie, în fapt, a unor oameni avînd pregătirea necesară pentru a putea împodobi documentele cărora se dorea să li se confere o importanță deosebită.

Remarcăm, de asemenea, stadiul la care ajunsese societatea românească în ceea ce privește însușirea și cunoașterea științei întocmirii și descifrării blazonelor, subliniată și de redarea convențională a smalturilor de pe unele steme descrise. Putem presupune existența unei forme de învățămînt în acest sens, precum și a unor practici de cancelarie îndelung exersate și transmise din generație în generație.

În sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, reprezentările heraldice de pe documente, ca și motivele florale sau geometrice care le înconjoară, sînt forme de manifestare ale artei decorative, ele puînd fi studiate ca atare de miniaturistică.

R É S U M É

En analysant les représentations héraldiques sur huit documents de chancellerie moldaves (du XVIIe—XVIIIe siècles), l'auteur de l'article prouve que dans la période étudiée, le phénomène héraldique roumain atteste l'existence d'une forme d'enseignement, ainsi que d'une pratique de chancellerie longuement exercée et transmise d'une génération à l'autre. La représentation héraldique principale sur les documents analysés c'est l'emblème officiel de la Moldavie figurant la tête d'aurochs. En quelques cas, il lui est associé celui de la Valachie, l'aigle croisé, les emblèmes réunis symbolisant l'idée de l'origine commune, de l'unité du peuple roumain.

P R É C I S

By analysing the heraldic representations on eight chancellery records from Moldavia 17th-18th centuries, the author of the article is demonstrating that in the respective period, the Romanian heraldic phenomenon was the result of some forms of learning as well as of some chancellery applications for a long time practised and transmitted through generations. The main heraldic representation of the analysed records is the official coat of arms representing an aurochs head. In some cases, beside this one it can be also found the Wallachia arms i.e. the eagle with a cross, the coat of arms united in this way symbolising both the common origin and the nation unity.

¹⁹ Ibidem, fond Epitropia Sf. Spiridon, Pergamente, nr. 12.

²⁰ Ibidem, LXXVII/3.

²¹ Culoarea hîrtiei și un argint redat convențional.